

nieuws- en informatieblad

2018 - 4 / oktober

BELANGRIJKE DATA

- Zaterdag 1 december 2018: bezoek aan Museum Het Schip, Amsterdam ('Gaudi en de Amsterdamse School').
- Symposium 2019: zaterdag 26 januari 2019.

IN DIT NUMMER

- Van het bestuur (pag. 2).
- Vooraankondiging: symposium 2019 (pag. 3).
- Evenement: bezoek aan Museum Het Schip, Amsterdam ('Gaudi en de Amsterdamse School') (pag. 5).
- Nieuwe kunstenaarsmonografiën: Bremmer sr., Jacoba van Heemskerck en Jo de Vogel (pag. 7).
- Boekbespreking: Voor het voetlicht: Karst Zevenberg, architect (1893-1960) (pag. 17).
- Fotoimpressie bezoek Bergen op Zoom (pag. 21).
- Korte mededelingen (pag. 22).
- Fotoimpressie bezoek Tholen/Sint Annaland (pag. 26).
- Tentoonstellingen (pag. 27).

VERENIGING VRIENDEN NIEUWE KUNST 1900

VAN HET BESTUUR

In 1961 lanceerde IBM de elektrische schrijfmachine met zo'n mooi zilverkleurig, golfbalvormig letterbolletje. Prachtig vormgegeven. Pas aan het begin van de zeventiger jaren kregen we op mijn werk ook dergelijke machines. Maar onze typiste had er moeite mee een elektrische machine te gebruiken. Was dergelijke nieuwlichterij wel nodig? Ik begreep dat wel. Met een 'gewone' typemachine ging het ook. Later vond ze die elektrische machines toch wel erg handig. Inmiddels is er veel veranderd. Bedrijven en de overheid begonnen met enorme computers en inmiddels hebben wij anno 2018 laptops en PC's die meer kunnen dan al die enorme computers bij elkaar.

De techniek staat niet stil en wij gaan mee met de ontwikkelingen die ons geboden worden. De VVNK heeft een prachtige website die een half jaar geleden zelfs geheel vernieuwd is. Met veel interessante nieuwe gegevens waardoor we veel meer informatie kunnen delen dan alleen via *Rond 1900*. Maar onze website deelt niet alleen informatie. Hij biedt u ook de mogelijkheid u digitaal aan te melden voor excursies en andere evenementen. De reden is dat een digitale aanmelding veel eenvoudiger administratief kan worden verwerkt dan een papieren aanmeldstrookje. Digitaal is efficiënter en het spaart papier en extra werk. In 2013 deed het bestuur al het dringende verzoek om de aanmelding voortaan zoveel mogelijk digitaal te doen omdat vrijwel alle leden over email en internet beschikken. Het bleef mogelijk om je via de aanmeldstrookjes en de 'post' aan te melden. Sindsdien zijn ruim vijf jaar verstreken en hebben de leden kunnen wennen aan digitale aanmelding.

Vijf jaar lang hebben we bij elke *Rond 1900* nog een papieren aanmeldstrookje meegestuurd. Het afgelopen jaar hebben we geconstateerd dat vrijwel iedereen die zich had aangemeld voor een evenement over email en internet beschikt. Om die reden, maar primair vanwege efficiency, heeft het bestuur daarom besloten een stap vooruit te zetten. Vanaf dit nummer sturen we geen aanmeldstrookjes in de *Rond 1900* meer mee. We denken ook nog na over een efficiëntere betaling van de evenementen. Maar dat komt later.

Afgelopen mei hebben we onze tweejaarlijkse buitenlandse reis gehad. Er was zoveel belangstelling dat we zelfs twee reizen hebben georganiseerd naar het zonnige Riga. Een groot succes. Volgend jaar hebben we ons tweejaarlijkse symposium, dit keer over 'Meubels voor het volk of voor de elite?', en wel op 26 januari. Elders in dit nummer staat er veel meer over te lezen. Meldt u op tijd aan want u mag het symposium niet missen, alleen al omdat hij op de unieke locatie 'Villa Jongerius' in Utrecht wordt gehouden. En ja.... op internet kunt u alvast genieten van mooie plaatjes van die villa.

Eddy Engelsman, voorzitter

Villa Jongerius (foto Wikimedia).

VOORAANKONDIGING: SYMPOSIUM 2019

Zaterdag 26 januari 2019
Meubels voor het volk of voor de elite?
Villa Jongerius, Utrecht

Het tweejaarlijkse symposium van de VVNK 1900 gaat dit keer over meubels. De toegepaste kunsten vormden het hart van de vernieuwingsbeweging in de kunsten omstreeks 1900 en het meubel neemt daarbinnen een belangrijke plaats in. Voor veel kunstenaars was destijds het beoefenen van verscheidene kunstdisciplines een ideaal (of een economische noodzaak) en zo ontstonden meubels ontworpen door schilders als Dijsselhof en Thorn Prikker, of door architecten als Berlage en De Bazel.

H.P. Berlage, Schrijfbureau (uitvoering 't Binnenhuis), ca. 1905, eikenhout, met ebbenhouten ornamenten, 143 x 106 x 74 cm, Drents Museum.

L.O.V., Buffetje (ontwerp: H. Fels), ca. 1920, gebeitst eikenhout, 85 x 97 x 48 cm, Drents Museum.

Er golden algemeen gedeelde principes voor Nieuwe Kunst-meubels: het materiaal moest 'echt' zijn en niet verdoezeld worden (geen verguldsels e.d.), de constructie moest logisch en duidelijk zichtbaar zijn, de functie moest recht gedaan worden en eventuele decoratie moest zich aan dit alles aanpassen. Sommige ontwerpers hielden proportiestelsels aan, al dan niet gefundeerd op esoterische ideeën. Ook over de inrichting van het interieur leefden gedachten: de bestanddelen moesten harmonieus op elkaar afgestemd zijn in proporties, materialen en kleurgebruik; een interieur diende niet volgepropt te worden. Een kamer moest eigenlijk een 'compositie' zijn. In de praktijk hielden niet alle opdrachtgevers en kopers zich daar aan.

Ook binnen de idealen van eenvoud en harmonie was er plaats voor prestigieuze kostbare luxe: speciaal voor een opdrachtgever handgemaakte unieke stukken van kostbare houtsoorten met inlegwerk. De werkplaats Van Wisselingh & Co. was de meest bekende leverancier

Jac. van den Bosch, Buffet, ca. 1929, mahoniehout, 124 x 200 x 72 cm, Drents Museum.

Het meubilair van De Stijl viel daaronder, maar ook de industrieel geproduceerde stalenbuismeubelen van de Nieuwe Zakelijkheid. De afnemers van dit soort meubilair vormden echter een selecte groep.

In de voormalige SSK-collectie in het Drents Museum bevinden zich onder andere meubels van Berlage, Jac. van den Bosch, Chris Lebeau, Klaas van Leeuwen, en meubelfabriek L.O.V.

Het symposium vindt plaats in Villa Jongerius te Utrecht. Dit markante gebouw is rond 1938 gerealiseerd voor de Utrechtse zakenman Jan Jongerius. Het woonhuis is door Jongerius zelf ontworpen in een eigenzinnige mix van Nieuwe Zakelijkheid en art deco-elementen. Het rijksmonument is in de periode 2010-2012 gerestaureerd.

Sprekers op het congres zijn: Roel Lichtenberg (restaurant-architect Villa Jongerius), Frederik Erens (Stichting erfgoed meubelfabriek L.O.V.), Barbara Laan (Stichting Historische Interieurs in Amsterdam), Fred Ootjers (Stichting Huizinga Meubel Nederland) en Lieske Tibbe (VVNK).

Nadere mededelingen en gelegenheid tot aanmelden volgen nog.

hiervan. Een klasse lager kwamen de in serieproductie vervaardigde meubels, die men kon bestellen uit een catalogus. 'Het Binnenhuis' was een befaamde leverancier. Veel ontwerpers koesterden socialistische idealen en wilden daarom ook de werkende klasse opvoeden tot verantwoord wonen met simpele, maar goed gemaakte meubels. Het sloeg niet altijd aan, mede omdat zoiets toch voor veel arbeiders niet te betalen was.

De idealen van de Nieuwe Kunst op meubelgebied bleven lang voortleven, zeker tot in de jaren 1930. Men kan echter constateren dat daarnaast na de Eerste Wereldoorlog de vormgeving veranderde, zwaarder werd qua vorm en minder doorzichtig qua constructie: de Amsterdamse School (met varianten in andere steden). Het leverde kostbaar meubilair op bekleed met zware stoffen; daarnaast ontstond fabrieksmatige productie die in winkels of warenhuizen te koop was.

Daartegenover bloeide een avantgardistische richting op, waarin geëxperimenteerd werd met uiterst simpele constructies en kleurgebruik.

EVENEMENTEN

Zaterdag 1 december 2018
Bezoek aan tentoonstelling 'Gaudi en de Amsterdamse School', Museum Het Schip, Amsterdam

In 't kort

De ochtend van deze excursie bestaat uit een inleiding door de curator van de tentoonstelling 'Gaudi en de Amsterdamse School', Museum Het Schip, Amsterdam. Hierna wordt de tentoonstelling zelf op individuele basis bezocht. Na de lunch is er de mogelijkheid om de vaste tentoonstelling van Het Schip te bekijken.

Gaudi en de Amsterdamse School

Van 2 oktober t/m 31 maart is er in het museum Het Schip de tentoonstelling

Programma Amsterdam

11:00 uur	Ontvangst, koffie/thee
11:30 uur	Inleiding door mevrouw Nikki Manger, curator van de tentoonstelling
12:15 uur	Bezoek aan de tentoonstelling
13:15 uur	Lunch in de lunchroom van Het Schip
14:15 uur	Bezoek permanente tentoonstelling
15:15 - 16:00 uur	Afsluitend drankje

'Gaudi en de Amsterdamse School'. In deze tentoonstelling worden de ideeën, de stijlkenmerken en de technische innovaties van aan de ene kant Gaudi en

tentoonstelling, ook vanwege het feit dat de VVNK nog niet zo lang geleden (2016) al een bezoek bracht aan het vernieuwde Museum Het Schip.

Aanmelding en kosten

Aanmelding vóór 20 november via de website www.vvnk.nl/evenementen. De kosten voor deze excursie bedragen € 20 voor leden en € 25 voor introducees. Jongeren t/m 25 jaar betalen € 15. Wij gaan er hierbij van uit dat deelnemers in het bezit zijn van een Museumkaart. Betaling geschiedt op de plaats van het evenement.

Maximum aantal deelnemers: 50. Bij overtekening hebben VVNK-leden voorrang boven introducees.

Adres en bereikbaarheid:

het adres van Museum het Schip is Oostzaankade 45, 1013 WG Amsterdam; voor bereikbaarheid zie de website van Museum Het Schip (www.hetschip.nl); er zijn werkzaamheden in het gebied rondom Het Schip waardoor op dit moment nauwkeurige aanwijzingen voor de situatie op 1 december niet goed kunnen worden gegeven; in een rondschrijven aan de deelnemers aan deze excursie zal kort voor 1 december nadere informatie worden verstrekt.

Telefonische bereikbaarheid:

Wilma Witteman 06 1524 0439
Maarten Nubé 06 4260 7416

aan de andere kant de architecten van de Amsterdamse School uitvoerig belicht. De tentoonstelling bestaat onder andere uit enkele maquettes (Sagrada Familia, Casa Battlo), maar ook interieurelementen, zoals meubilair, tegels en mozaïeken. De tentoonstelling belicht ook Gaudi's sociale idealen. Speciale aandacht gaat hierbij uit naar één der eerste gerealiseerde projecten van Gaudi, een aantal gebouwen voor een arbeiderscoöperatie in Mataro, een stadje even ten noorden van Barcelona. De tentoonstelling is het resultaat van een samenwerkingsproject tussen Museum Het Schip en Aurea Cultura i Art te Barcelona.

De excursie begint met een inleiding door mevrouw Nikki Manger, een van de twee curatoren van de tentoonstelling, waarna men zelf de tentoonstelling uitvoerig kan bekijken. Na de lunch kan een bezoek aan de vaste tentoonstelling van Museum Het Schip worden gebracht. Behalve de permanente tentoonstelling 'Amsterdamse School, Verbeelde Idealen', vallen hier ook de originele woning alsook het kleine postkantoor onder. Er zal een rondleiding in het postkantoor zijn waar op dat moment de tentoonstelling 'Ode aan de Lino' wordt gehouden. Het accent van deze excursie ligt overigens primair op de Gaudi

NIEUWE KUNSTENAARS-MONOGRAFIEËN

Recentelijk zijn drie nieuwe kunstenaarsmonografieën toegevoegd aan de VVNK-website. Na de onlangs verschenen monografie over Rudolf Bremmer, is nu diens vader H.P. Bremmer aan de beurt. Verder de kunstenaar Jacoba van Heemskerck, van wie onder andere werk te zien is op de lopende tentoonstelling 'Aan Zee', in het Gemeentemuseum Den Haag (zie de tentoonstellingsrubriek). De derde kunstenaarsmonografie gaat over de vrijwel niet meer bekende beeldhouwer Jo de Vogel. De heer J.C. Bezemer doet onderzoek naar deze kunstenaar; weet u iets meer over hem of kent u werk van hem, dan zou het zeer op prijs gesteld worden als u contact met hem opnam (icbezemer43@gmail.com).

HENDRICUS PETRUS BREMMER (Leiden 1871 - 1956 Den Haag)

Merel van den Nieuwenhof

Hendricus Petrus (Henk) Bremmer, tijdens zijn leven een autoriteit binnen de kunstwereld, raakte na zijn dood in de vergetelheid. Slechts een enkeling kon zijn naam nog in verband brengen met de totstandkoming van de collectie Kröller-Müller. Toch drukte Bremmer zijn stempel op de Nederlandse kunstwereld. Niet zozeer als kunstenaar, maar voornamelijk als 'kunstpaus'!

Bremmer wilde aanvankelijk kunstenaar worden. Hij volgde lessen bij de schilder Dirk L. Kooreman (1857-1898) en een opleiding tot tekenleraar. Eind 1890 huurde hij een atelier in Leiden met een aantal

vrienden, onder wie Jan Vijlbrief (1868-1895) en Henri van Daalhoff (1867-1953). Zijn eerste pointillistische pogingen werden door collega-kunstenaar Johan Thorn Prikker (1868-1932) afgedaan als 'stippeltjes kleur'², maar in 1894 vervaardigde hij het niet onverdienstelijke schilderij *Molen* [Afb. 1]. De wat losse toets ruilde hij niet lang daarna in voor een meer verfijnde schildertrant met gematigde kleuren [Afb. 2 en 3]. Pointillistisch werk van Bremmer is onder andere opgenomen in de collecties van Museum De Lakenhal en het Kröller-Müller Museum [Afb. 4 en 5].

Zijn pointillistische schilderijen werden vrij positief beoordeeld in de pers en negatieve kritieken vatte Bremmer op als

Afb. 1. H. P. Bremmer, Molen, 1894, olieverf op doek, part. coll.

Afb. 2. H. P. Bremmer, *Stilleven*, 1896, olieverf op doek, Kröller-Müller Museum, Otterlo.

een teken dat hij tot de artistieke avant-garde behoorde. Ondanks zijn eerste successen als kunstenaar nam zijn carrière een andere wending. Socioloog Rudolf Steinmetz (1862-1940) zocht in het kader van 'volksverheffing' een docent om kunstlessen te verzorgen voor arbeiders. De keuze viel op Bremmer; het begin van zijn loopbaan als kunstdocent en -adviseur. Hij zou op den duur een grote kring van trouwe cursisten uit een gegoed milieu onderwijzen, die hij bovendien adviseerde in het kopen van kunst. De grootste en bekendste verzameling die onder zijn leiding ontstond is die van Hélène Kröller-Müller.

De leer die Bremmer ontwikkelde om 'kunst te leren zien' noemde hij de 'Praktische Aesthetica'. Hij putte onder andere uit symbolistische theorieën, de *Ethica* van Spinoza en de ideeën van de schrijvers van *De Nieuwe Gids*. Aan de hand van criteria bood hij de cursist en kunst koper houvast bij het beoordelen van kunst, waarbij ook de persoonlijkheid en emoties van de kunstenaar in overweging werden genomen. Dat verklaart Bremmers aantrekkingskracht tot Vincent van Gogh, over wie hij in 1911 het boek 'Vincent

van Gogh. Inleidende beschouwingen' publiceerde.

Naast cursisten bevonden zich ook kunstenaars in Bremmers invloedsfeer. Zij werden geacht hard te werken om zich te ontwikkelen in artistiek en spiritueel opzicht, om zo een zo goed mogelijke kunstenaar te worden. Het was voor nog onbekende kunstenaars van belang om bij Bremmer in de smaak te vallen, want hij kon hun werk aanprijzen bij zijn geïnteresseerde en koopkrachtige publiek of er aandacht aan besteden in zijn publicaties. Daarnaast kocht Bremmer vaak werk aan, om het later al dan niet door te verkopen, en steunde hij kunstenaars met structurele toelagen.

Zijn advies bood sommigen houvast,

Afb. 3. H. P. Bremmer, *Stilleven met tabakspot en pijp*, 1907, aquarel op papier, part. coll. (voorheen: Kunstgalerij Albricht).

Afb. 4. H. P. Bremmer, *Landschap met molen*, 1894, olieverf op doek, Museum De Lakenhal, Leiden.

terwijl anderen door angst om zijn steun kwijt te raken mogelijk in hun ontwikkeling werden geremd. Zo dreigde Bart van der Leck (1876-1958) zijn toelage te verliezen toen hij enige tijd volledig geabstraheerd werk maakte. Bremmer liet hem in een brief weten: 'Het past mij finantieel [sic] niet, wat ik U dit jaar uitbetaal is al een heel ding voor mij. Ik weet ook niemand die zou willen helpen, allen zouden daarvoor werk vragen en wat Ge nu maakt zou toch geen, zover ik weet, willen accepteren'.³ Van der Leck keerde terug naar zijn eerdere weliswaar behoorlijk abstracte, maar nog tot de werkelijkheid te herleiden voorstellingen.

Afb. 5. H. P. Bremmer, *Dennenbomen (Harskamp)*, 1912, olieverf op doek, Kröller-Müller Museum, Otterlo.

Onder Bremmers leiding ontstonden honderden particuliere verzamelingen van meer of minder formaat, die alle een weerslag zijn van zijn kunstvoorkeuren.⁴ Een aantal kunstenaars, waaronder Jacob Nieweg (1877-1955), Dirk Nijland (1881-1955), Willem van der Nat (1864-1929) en Jan-Adam Zandleven (1868-1923), is vrijwel exclusief vertegenwoordigd in Bremmeriaanse verzamelingen. Daarnaast propageerde de kunstpaus ook het werk van kunstenaars met succes buiten de kring, zoals Floris Verster (1861-1927) en Vincent van Gogh. In de omgeving van Bremmer werd dan ook opvallend veel werk van de laatste aangeschaft. Kröller-Müller kocht tussen 1912 en 1914 zelfs zo veel Van Goghs dat het een prijsstijging tot gevolg had. Bremmer droeg zo in belangrijke mate bij aan de bekendwording van Van Gogh in Nederland.

Noten

¹ Zie ook: M. van den Nieuwenhof, *De invloed van H.P. Bremmer op de bekendwording van Vincent van Gogh in Nederland* (masterscriptie), Radboud Universiteit Nijmegen, 2009; H. Balk, *De kunstpaus H.P. Bremmer 1871-1956*, Bussum 2006.

² Brief van Thorn Prikker aan Borel, 22-28 januari 1893. Gepubliceerd in: J.M. Joosten, *De brieven van Johan Thorn Prikker aan Henri Borel en anderen 1892-1904 met ter inleiding fragmenten uit het dagboek van Henri Borel 1890-1892; bijeengebracht en toegelicht door Joop M. Joosten*, Nieuwkoop 1980, p. 96. Ook geciteerd in: Balk 2006, p. 41.

³ Brief van Bremmer aan Van der Leck, 14 oktober 1918. Gepubliceerd in: C. Hilhorst, *Vriendschap op afstand: de correspondentie tussen Bart van der Leck en*

H.P. Bremmer, Bussum 1999, pp. 99-100.

⁴ Zie hiervoor H.P. Bremmer (1871-1956), themanummer van *Jong Holland* 9 (1993) No. 2, en hierin het artikel van Hildelies Balk, 'De freule, de professor, de koopman en zijn vrouw. Het publiek van H.P. Bremmer' (pp. 4-24).

JACOBA VAN HEEMSKERCK VAN BEEST (Den Haag 1876 – 1923 Domburg)

Charlotte Franzen

De expressionistische schilderes Jacoba Berendina van Heemskerck kwam uit een artistiek gezin [Afb. 1]. Haar vader, Jacob Eduard van Heemskerck van Beest (1828-1894), schilderde voornamelijk zeestukken. Tussen 1893 en 1897 kreeg Jacoba les van de schilder en tekenaar Willem Hamel (1860-1924). Van 1897 tot 1901 studeerde ze aan de Haagse Academie van Beeldende Kunsten. Vanaf 1900 volgde ze lessen bij de Larense kunstenaar en lithograaf Ferdinand Hart Nibbrig (1866-1915). In 1901 verhuisde Van Heemskerck naar Parijs. Hier werkte ze een aantal maanden in het atelier van de symbolistische portretkunstenaar Eugène Carrière (1849-1906). Tussen 1901 en 1904 woonde ze afwisselend in Parijs en Hilversum.

Vanaf 1906 verbleef Van Heemskerck, deels vanwege haar gezondheid, in Domburg. Hier logeerde ze bij haar vriendin Marie Tak van Poortvliet (1871-1936). Deze kocht een stuk grond waarop de vriendinnen de villa 'Loverendale' lieten bouwen. Hier zouden ze vanaf 1908 elke zomer vele maanden doorbrengen. Tak liet bovendien een atelier bouwen in de tuin van het buitenhuis en kocht een kleine oven voor Jacoba, zodra zij met glas in lood begon te werken.

Beide vrouwen hadden veel affiniteit met moderne schilderkunst en antroposofie. Marie verzamelde moderne kunst en bracht als publiciste het werk van haar vriendin en andere moderne kunstenaars onder de aandacht.

In Domburg kreeg Jacoba in 1909 en 1910 les van Jan Toorop (1827-1928) en kreeg ze regelmatig advies van Piet Mondriaan (1872-1944). Het contact met beide kunstenaars droeg bij tot belangrijke veranderingen in haar werk. De invloed van Mondriaan is vanaf 1909 zichtbaar in haar werk dat dan een luministisch karakter heeft [Afb. 2]. Vanaf 1911 schilderde ze krachtiger en hoekiger, in 1912 werkte ze een tijdje kubistisch [Afb. 3]. Het jaar 1913 zorgde

Afb. 1. Foto van Jacoba van Heemskerck van Beest omstreeks 1900 (Afb. Wikipedia Commons).

voor een belangrijke omslag: Jacoba nam deel aan de 'Erste Deutsche Herbstsalon' in Berlijn. Hierdoor ontmoette ze Herwarth Walden (1878-1941), organisator van deze tentoonstelling en leider van het tijdschrift *Der Sturm* en de gelijknamige kunsthandel. Via het echtpaar Walden ontwikkelde ze een groot netwerk en een grote reputatie binnen de Duitse kunstwereld. Naast Toorop en Mondriaan beïnvloedden Henri Le Fauconnier, Georges Braque, Lodewijk Schelfhout en mogelijk Paul Cézanne haar in het begin. Later raakte ze vooral onder de indruk van Wassily Kandinsky, Franz Marc en Marc Chagall.

Het meeste werk van Van Heemskerck behoort tot het expressionisme. Ze wilde de innerlijke wereld tot uiting brengen. Centraal stond het verbeelden van spirituele waarden uit de natuur en het leven. Hiervoor gebruikte ze theosofische en antroposofische symbolen, zoals de driehoek. Ook andere symbolische onderwerpen kwamen aan bod: zeilschepen, bruggen en bomen zijn in heldere, levendige kleuren en met ferme contouren

Afb. 2. Jacoba van Heemskerck van Beest, Twee bomen, ca. 1908-1910, olieverf op doek, 70.5 x 88.2 cm, Gemeentemuseum Den Haag.

Afb. 3. Jacoba van Heemskerck van Beest, Compositie nr. 6, ca. 1913, 100.5 x 120.5 cm, Museum Boijmans Van Beuningen, Rotterdam.

weergegeven. De vele elementen uit de natuur zijn in mathematische vormen weergegeven: verticale lijnen, halve cirkels en veelhoekige vlakken, die in verhouding tot elkaar het ritme van de voorstelling bepalen [Afb. 4].

Afb. 4. Jacoba van Heemskerck van Beest, Compositie 6, no. 14, 1915 houtsnede, 32.3 x 50.6 cm, Gemeentemuseum Den Haag.

Afb. 5. *Jacoba van Heemskerck van Beest, Bild no. 65, 1917, olieverf op doek, 113.6 x 133 cm, Gemeentemuseum Den Haag.*

Jacoba had interesse in de werking van kleuren op het gevoel. Ze haalde hiervoor inspiratie uit de antroposofie van Rudolf Steiner (1861-1925). De schilderes gebruikte veel contrasten: felle versus doffe kleuren, lijn tegenover vlak, horizontaal tegenover verticaal. Een deel van haar werk heeft kubistische eigenschappen. Toch heeft haar werk een eigen karakter: een strakke geometrie maar open, losse en intuïtieve vormen. Het ging haar om de expressie via lijn en vorm. De vormen zijn sterk geschematiseerd maar de contourlijnen zijn flink geaccentueerd en benadrukken juist de zelfstandigheid van de voorwerpen. Haar latere werk vertoont steeds meer eenvoud, helderheid en abstractie. Zwarte strepen verdelen hier het beeldvlak.

Tot het oeuvre van Van Heemskerck behoort voornamelijk grafiek [Afb. 4] maar ook schilderijen, tekeningen, glas-inloodramen en glasmosaïeken [Afb. 6]. Haar mozaïeken en gekleurde ramen zijn minder bekend maar van hoge kwaliteit en vertonen duidelijk haar esthetische visie: de speling van licht en kleur roept immaterialiteit op. Tijdens haar leven stelde ze regelmatig

tentoon in Nederland, in Brussel, bij de *Salon des Indépendants* in Parijs, *Der Sturm* in Berlijn en veelal in het Domburgse expositie-milieu. Als lid van het door kunstenaars opgezette 'Tentoonstellings-Comité' organiseerde ze hier zelf ook tentoonstellingen. De meeste van haar werken werden naar Berlijn verzonden, waar ze verkocht werden of in de verzameling van Walden bleven. In Nederland haalden twee tentoonstellingen van het Gemeentemuseum in Den Haag (in 1982¹ en 2005²) Van Heemskerck weer wat uit de vergetelheid. Ze kwam daarnaast in 1994 en 2004 naar voren als lid van de Domburgse kunstenaarsgemeenschap in twee tentoonstellingen over deze gemeenschap.³ Haar werk is onder andere te vinden in het Haags Gemeentemuseum, het Stedelijk Museum te Amsterdam en het Museum Boymans van Beuningen te Rotterdam. De glas-inloodramen bevinden zich in het depot Instituut Collectie Nederland (nu onderdeel van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed).

Afb. 6. *Jacoba van Heemskerck van Beest (ontwerp en grisailleschildering), Atelier J.W. Gips (uitvoerder), Deurpaneel van glas-inlood, 166.5 x 68.5 cm, 1920, Gemeentemuseum Den Haag.*

Noten

¹ H.Henkels red., *Jacoba van Heemskerck, 1876-1923: kunstenaars van het expressionisme, tentoonstellingscatalogus*

Gemeentemuseum, Den Haag 1982.

² A.H.Huussen jr. en J.F.A. van Paaschen-Louwerse, *Jacoba van Heemskerck 1876-1923. Schilderes uit roeping*, Zwolle 2005.

³ Ineke Spaander en Paul van der Velde (red.), *Reünie op 't Duin. Mondriaan en tijdgenoten in Zeeland, Middelburg (Zeeuws Museum)/Zwolle 1994. Francisca van Vloten, Moen. Tussen Toorop en Mondriaan. De kunstenaars Mies Elout-Drabbe 1875-1956, Vlissingen 2004.*

Literatuur (selectie; meer titels op de webpagina)

- A.B. Loosjes-Terpstra, *Moderne kunst in Nederland, 1900-1914*, Utrecht 1915 en 1959, 176-182. (ook te raadplegen via de DBNL: www.dbnl.org/tekst/loos016mode01_01/).
- Tak van Poortvliet, M., 'Jacoba van Heemskerck', in: *Jacoba van Heemskerck. Sturm-Bilderbuch*, dl. 7 (Berlijn 1924) 6-17.
- Walden, N. en L. Schreyer, *Der Sturm. Ein Erinnerungsbuch an Herwarth Walden und die Künstler aus dem Sturmkreis* (Baden-Baden 1954).
- Oxenaar, R., 'Jacoba van Heemskerck 1876-1923', *Mededelingen van de Dienst voor Schone Kunsten der Gemeente 's-Gravenhage* 9 (1954) 72-79.

- Spaander, I., '9 biografieën. Jacoba van Heemskerck', *Museumjournaal* 17 (1972) 285-287.
- Huussen jr., A.H., *Een vergeten schilder*

en zijn dochter: *Eduard van Heemskerck van Beest (1828-1894) en zijn dochter Jacoba van Heemskerck (1876-1923); Reacties op het werk van Jacoba van Heemskerck 1924-2004* (Cahiers uit het Noorden I en II; Haren 2004).

- Huussen jr., A.H. en J.F.A. van Paaschen-Louwerse, *Jacoba van Heemskerck 1876-1923. Schilderes uit roeping* (Zwolle 2005).
- *Brieven van Jacoba van Heemskerck en Marie Tak van Poortvliet aan Herwarth en Nell Walden en anderen 1911-1923*, A.H. Huussen jr. ed. (Cahiers uit het Noorden X; Haren 2006).
- Vloten, Francisca van en Joost Bakker, *Een tere stilte en een sterk geluid. Domburgse dames en Veerse joffers* (Deventer 2009).
- Vloten, Francisca van e.a., *Nieuw licht! Jan Toorop en de Domburgsche tentoonstellingen 1911-1921* (Deventer 2011).
- Vloten, Francisca van, Moen. *Tussen Toorop en Mondriaan. De Kunstenaars Mies Elout-Drabbe: 1875-1956* (Vlissingen 2004).

JOHANNES HARMANNUS DEVOGEL (Groningen 1872 – 1933 Haarlem)

Jan C. Bezemer

Hoewel Groningen de enige plek is waar twee van zijn werken zijn geplaatst, zullen zelfs de meeste Groningers zelden of nooit de naam van hun stadgenoot Jo de Vogel [Afb. 1] als beeldhouwer zijn tegengekomen. Van deze kunstenaar zijn nauwelijks sporen overgebleven: twee werken op monumenten, wat kleinere beeldjes en plaquettes, en enkele in kranten afgebeelde maar (nog) niet teruggevonden

Afb. 1. F.H. Bach, Portret van Jo de Vogel.

van lijsten en betimmeringen. Hij richtte met ieder afzonderlijk een vennootschap op om dat streven te concretiseren. Jo bleek echter andere ideeën te hebben. Na een opleiding op de Academie Minerva in Groningen, die zich uitstrekte van 1884 tot omstreeks 1893, werd hij in 1893 toegelaten tot de Rijkschool voor Kunstnijverheid, gevestigd in het Rijksmuseum in Amsterdam. Op Minerva was hij tweemaal onderscheiden met een zilveren medaille en hij ontpopte zich duidelijk als beeldend kunstenaar met toekomst. Aan Minerva werd tot 1920 geen onderwijs gegeven in beeldhouwen; van die tijd zijn twee aquarellen van hem bekend en hij bekwaamde zich daar waarschijnlijk in de toegepaste kunsten. Bij zijn toelating aan de Rijkschool voor Kunstnijverheid werd hij vermeld als 'modelleur'.

Afb. 2. Illustratie bij het artikel van Otto Knaap over De Vogel in 'Weekblad voor Indië' 1910.

sculpturen vormen tot nu toe zijn oeuvre. In de vakliteratuur komt hij niet voor; vermeldingen in kranten, tijdschriften en tentoonstellingscatalogi zijn tot nu toe de enige, summere, bron van informatie over zijn werk. Toch moet hij in zijn tijd een zekere bekendheid genoten hebben.

Johannes Harmannus de Vogel was een zoon van de Groningse industrieel Lambertus de Vogel (1846-1912), fabrikant van lijsten en betimmeringen in Groningen en eigenaar van een kunsthandel. Vader Lambertus had een duidelijk beeld van de toekomst van zijn twee zonen: Philippus (1874-1952) zou de kunsthandel in Groningen en Leeuwarden overnemen en Jo waarschijnlijk de leiding van de fabriek

Afb. 3. Monument (1922) voor de Groninger industrieel Jan Evert Scholten aan de Helperbrink in Groningen (foto Wutsje/Wikimedia).

Omstreeks 1900 trok Jo de Vogel naar het buitenland om daar zijn talenten verder te ontwikkelen. Daarmee vervaagt voor ons het beeld van zijn activiteiten. Hij werkte in München, Rome en Parijs, de hotspots voor beeldhouwers in die dagen. Maar het is onbekend wat hij deed en voortbracht in München en Rome. In 1916 keerde hij vanuit Rome terug en vestigde zich eerst in Amsterdam en in 1921 in Haarlem, waar hij in 1933 overleed. Een artikel van Otto Knaap in het *Weekblad voor Indië* in 1910 werpt enig licht op zijn verblijf in Parijs [Afb 2]. Zowel in 1909 als 1910 was Jo volgens deze kunstcriticus vertegenwoordigd op 'Salon des Beaux Arts'. Het is niet duidelijk of dit de jaarlijkse officiële Salon betrof want zijn naam komt niet voor in de catalogi, maar het (in Nederland niet aanwezige) tijdschrift *Revue des Beaux-Arts* van 1 mei 1910 wordt zijn inzending ('Le Chemin de la Vie') beschreven als evenwichtig van compositie en blijk gevend van een krachtige inspiratie en een heftig symbolisme. Het bericht wordt overgenomen in de Nederlandse pers (*Nieuws van den dag: kleine courant*, 16/6/1910).

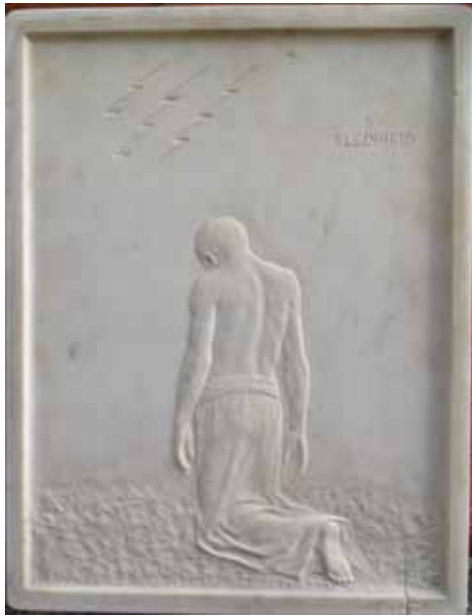
Na zijn terugkeer uit Rome werd Jo lid van de Vereniging St. Lucas; onder andere zond hij in 1921 het werk 'Memento Mori' in, een treurende jongeling bij een sfinx;

er zijn foto's van bekend. In 1923 maakte hij belangeloos de bronzen beeltenis van industrieel en politicus Evert Scholten voor de Scholtenbank in Groningen [Afb. 3]; naar aanleiding daarvan verschenen berichten in de pers waarbij ook enkele andere werken van zijn hand werden afgebeeld. Het is onbekend waar deze werken gebleven zijn. In 1924 verwierf hij, na een competitie met de meer bekende beeldhouwers August Falise (1875-1936) en Pieter Schreuder (1856-1941), de opdracht om het grafmonument te ontwerpen voor de overleden burgemeester van Groningen Evert van Ketwich Verschuur [Afb. 4]. Ontwerp, productie en onthulling van dit monument gingen met uitgebreide landelijke publiciteit gepaard, zoals uit diverse dagbladen en foto's blijkt. Na 1925 werd het echter stil rond Jo de Vogel.

Naast de hier genoemde grote werken heeft Jo de Vogel ook kleinere sculpturen gemaakt [Afb. 5]. In zijn periode in Parijs heeft hij ongetwijfeld over Mata Hari gehoord, hoewel hij zeker niet tot haar

Afb. 4. Grafmonument voor burgemeester E. van Ketwich Verschuur, begraafplaats Esserveld, Groningen.

Afb. 5. Jo de Vogel, reliëf Kleinheid.

intieme kennissenkring behoorde. Wel maakte hij een mooi beeld van haar [Afb. 6].

Hoewel Jo de Vogel slechts een enkele keer in de publiciteit is gekomen moet hij succesvol zijn geweest, want hij liet na zijn overlijden een voor die tijd aanzienlijke nalatenschap na. Hij had weliswaar van huis uit kapitaal, maar dit was er nog steeds toen hij overleed. Hij verdiende dus de kost, wat zeker niet van veel andere kunstenaars in die periode gezegd kan worden. Zijn verblijf en activiteiten in het buitenland zijn nog altijd met vragen omgeven en veel van zijn werk verdwenen, opgeborgen (?), of vernietigd (?). Hopelijk kan het beeld nog verder gecompliceerd worden.

Literatuur

- Otto Knaap, 'Hollanders te Parijs, I. J. H. de Vogel, beeldhouwer', *Weekblad voor*

Indië 1910, 340-343.

- Jan C. Bezemer, *Johannes Harmannus de Vogel (1872-1933). Een beeldhouwer uit de schaduw gehaald*, uitgave in eigen beheer, z.p.l., z.d. (Arnhem 2018).

Afb. 6.
Jo de Vogel,
Mata Hari.

BOEKBESPREKING

Voor het voetlicht: Karst Zevenberg, architect (1893-1960)

Bertus Fennema en Hidde Rinze Koornstra (auteurs), Marienus Beukema (fotografie)
Bedum (NoordProof Producties) 2018;
ISBN 978 90 79742 18 9.
128 pg., € 18,50,
bestellingen: noordproof.nl

Eddy Engelsman

Nergens zie je buiten Amsterdam zoveel gebouwen in de stijl van de Amsterdamse School als in de provincie Groningen. Het aantal publicaties daarover neemt almaar toe. Onlangs is er over de tot nu toe onderbelichte Groninger architect Karst Zevenberg een biografie verschenen. Zevenberg ontwierp overigens niet al zijn gebouwen in die Amsterdamse schoolstijl.

VVNK-vrienden die in 2015 onze excursie naar gebouwen van Egbert Reitsma in het 'verre Noorden' hebben bezocht, hebben het er nog steeds over. Verrassend en indrukwekkend, al die expressiviteit en uitbundige kleuren. Reitsma was misschien wel de meest originele, maar niet de enige architect die in deze 'expressionistische' stijl bouwde. Er is inmiddels een tiental boeken verschenen over de architectuur in de Groninger variant van de Amsterdamse schoolstijl. In *Rond 1900* (2017 nr. 4) passeerden ze allemaal de revue (alle boekbesprekingen van de afgelopen jaren staan trouwens in een aparte rubriek op de webpagina 'Nieuwsbladenarchief' van onze website vermeld: www.vvnk.nl/nieuwsbladarchief/?tx_post_tag=2017).

Groninger variant

Het belangrijkste kenmerk dat de Groninger variant van de Amsterdamse schoolstijl en de 'Amsterdamse' schoolstijl gemeen hebben is de baksteenarchitectuur. In Groningen werd vaak de gesinterde steen toegepast, gemaakt in steenfabrieken uit de omgeving. Onder hogere temperatuur werden ze gebakken, waardoor ze een donkere kleur kregen, als het ware 'verglasd', harder werden en geen vocht doorlieten. Ideaal voor de onderkant van muren. De bouwstijl is in de Groninger variant ingetogener, met strakkere verticale en horizontale lijnen, en zakelijker. Wel met mooie details maar minder frivol, en wel met uitbundiger kleurgebruik in de kozijnen en het vaak toegepaste glas-in-lood [Afb. 1]. Zevenberg deed het nog wat soberder dan zijn Groninger collega's. De auteurs citeren Kees van der Ploeg die de benaming Amsterdamse Schoolstijl in Groningen ter discussie stelt in *De Ploeg, het expressionisme en de architectuur*. Moeten we de oorsprong van de Groninger variant wel zoeken in Amsterdam? Het felle, heftige kleurgebruik dat zo kenmerkend is voor de Groninger variant zou eerder verklaard kunnen worden uit de contacten die de leden van Groninger Kunstkring De Ploeg hadden met Duitse expressionisten, vooral met Ernst Ludwig Kirchner van de kunstenaarsgroep Die Brücke. De Groninger architecten waren geen 'filiaal' van hun Amsterdamse

Afb. 1. Boterdiep OZ 18, Bedum (1933).

kunstbroeders. Van der Ploeg pleit er daarom voor de misplaatste aanduiding Amsterdamse School te heroverwegen en te vervangen door 'expressionisme' (zie uitvoeriger in *Rond 1900* 2017 nr.4.).

Speurwerk

Bijzonder is het speurwerk dat er voor het boek is verricht. Helaas bleek het archief van Zevenbergs architectenkantoor onvindbaar, maar gelukkig konden de auteurs de aanbestedingsadvertenties in dagbladen als aanknooppunt gebruiken. In die advertenties was de informatie wel gebrekkig. Maar, zeggen Fennema en Koornstra, 'Door stukjes en beetjes informatie uit allerlei bronnen te verzamelen en samen te voegen kon uiteindelijk een lijst met werken opgesteld worden.' Nog lastiger was dat in dezelfde periode de architect Albert Wiersema (1895-1966) min of meer in dezelfde stijl werkzaam was. Dat gold met name voor Bedum, de geboorte- en woonplaats van Zevenberg. Bestektekeningen uit gemeentelijke archieven waren er gelukkig wel, en bovendien had Fennema een boek over Albert Wiersema geschreven, dus het onderzoek naar die architect was al gedaan. Zo konden ze het misverstand dat

Afb. 3. Boterdiep OZ 10, Onderdendam (1933).

Wiersema de architect is van het pand aan het Boterdiep OZ 9 in Onderdendam uit de wereld helpen. Dat vindt zijn oorsprong in het overigens interessante en toonaangevende boek *Versteende welvaart* van Anja Reenders. 'De ironie wil dat juist deze woning de voorkant van haar boek siert, terwijl Karst Zevenberg nergens in het boek genoemd wordt. Onbekend en toch bemind!' [Afb. 2]. Het naastgelegen pand op nummer 10 heeft een andere vorm maar een gelijksoortige kleurstelling [Afb. 3].

De auteurs geloven dat ze uiteindelijk vrijwel alle ongeveer 150 ontwerpen van Zevenberg hebben teruggevonden. Heel boeiend om al dat uitzoekwerk te lezen.

Levensloop

In het boek wordt vrij veel aandacht besteed aan zijn levensverhaal. Over zijn persoonlijkheid is echter weinig bekend. Zelfvertrouwen was hem waarschijnlijk niet vreemd. Zijn kleinzonen noemen hem eigengereid, altijd aan het werk en dikke sigaren rokend. Die kleinzonen vermoeden dat hij niet bijzonder gelovig was en vooral naar de kerk ging om daar door klanten te worden gezien.

Zevenberg begon zijn carrière als timmerman. Aan zijn gebouwen is groot vakmanschap te zien. Op de

Avondteekenschool in Bedum liet hij zich tot bouwkundige scholen. Zijn eerste ontwerp is van 1923, maar pas een jaar later, op zijn 31e, noemde hij zich ook architect. Het was het lot van 'dorpsarchitecten' dat ze geen opdrachten kregen voor openbare gebouwen, portiekflats en huizenblokken, terwijl stadsarchitecten die wel kregen. Hun vakmanschap moesten ze tonen in kleinere panden. En aangezien Zevenberg ook geen kerken bouwde moest ook hij zijn meesterschap kwijt in dat soort ontwerpen.

In Bedum en omstreken was hij actief in allerlei bestuursfuncties. Het boek geeft ook een cultuurhistorische inkijk in de neutrale, openbare zuil van vrijzinnig-hervormde en liberale notabelen. Deze kwamen samen in de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen. Zevenberg was daarvan prominent lid en opvallend veel van zijn opdrachtgevers waren ook lid. Zevenberg bediende vooral de hervormden, de rooms-katholieken en de 'openbaren', Wiersema de gereformeerden.

Afb. 4. Heerestraat 2, Middelstum (1928).

Opdrachtgevers

De architect bediende een gevarieerde klantenkring. Het boek is ingedeeld naar typen opdrachtgevers: middenstanders, landarbeiders, bedrijven (steenfabrikanten!), scholen, pastorieën, renteniers (landhuizen), boeren en sociale woningbouw. Kerken heeft hij niet gebouwd. Aan de gebouwen is goed

te zien dat zijn mooiste creaties gebouwd werden voor de meest kapitaalkrachtigen: de landhuizen voor renteniers en notabelen. In het boek worden die typen ook cultuurhistorisch beschreven. Veelal bepaalde de functie van de gebouwen ook de vorm. Dat is goed te zien aan de winkelwoning voor 'modeartikelen en manufacturen' aan de Heerestraat 2 in Middelstum, uit 1928. Het is in 2001 'vanwege architectuur- en cultuurhistorische waarde' tot rijksmonument verheven; één van Zevenbergs twee rijksmonumenten [Afb. 4].

Niet alles wat Zevenberg heeft ontworpen is volgens de auteurs even opwindend. Dat is zacht uitgedrukt. De huisjes voor de landarbeiders zagen er eenvoudig uit. Van veel van zijn gebouwen gaan er dertien in een dozijn. De reden is volgens de auteurs dat nou eenmaal niet iedere opdrachtgever geld kon of wilde besteden aan hoogwaardige architectuur. In het boek wordt vooral aandacht besteed aan het volgens de auteurs 'betere werk' van Zevenberg, al wordt ook het andere werk getoond. Dat doen Fennema en Koornstra ook om waardering voor zijn werk te wekken. Bij voorbeelden van dat betere werk staan uitvoerige beschrijvingen van de gebouwen en de opdrachtgevers, met (detail)foto's.

Eigen stijl

De architecten op het Groningerland mengden zich niet in allerlei theoretische discussies die in de vakbladen werden gevoerd. 'Zij tekenden', zoals de auteurs het zo treffend verwoordden. Het nadeel daarvan is dat ze in de meeste beschouwingen over architectuur over het hoofd zijn gezien. Nadeel is ook dat ze zelf weinig over hun ontwerpproces hebben gezegd, ook

Afb. 5. Glas-in-lood voordeur, Wilhelminalaan 4, Bedum (1937).

denken aan de kloeke villa's van Co Brandes, de meester van de Nieuwe Haagse school. Ook een van zijn eigen woonhuizen heeft duidelijke kenmerken van die invloeden, met een kleurrijk glas-in-loodraam in de voordeur [Afb. 5]. Volgens de auteurs komt Zevenbergs eigen Groninger variant van die stijl het sterkst tot uitdrukking in zijn landhuisontwerpen. De architect toont zijn kunstzinnigheid in het rijksmonument in Haren, dat 'zonder enige twijfel tot het beste werk van Zevenberg behoort.' Hier zien we de Groninger variant met een strak lijnenspel aan de gevel en met elementen uit de Engelse landhuisstijl, namelijk hoge, steile zadeldaken. Alles in een uitgeknipte verhouding, nog steeds in de oorspronkelijke kleuren oranje, groen en zwart [Afb. 6].

Afb. 6. Rijksstraatweg 377, Haren (1927), rijksmonument.

Zevenberg niet. Zijn werk is daarom alleen te beschrijven aan de hand van de uitkomst van zijn tekenwerk. Welke invloeden zijn ontwerpproces heeft ondergaan weten we niet. In het begin is hij nog zoekend met weinig opzienbarende ontwerpen. Rond 1930, hij loopt dan tegen de veertig, experimenteert hij nog steeds, maar nu in de stijl van het baksteenexpressionisme. Zijn meest karaktervolle werk stamt uit deze periode. De eigenheid van Zevenberg moet volgens de auteurs vooral gezocht worden in zijn variaties op de heersende stijl, het typisch 'jaren dertig huis.' De auteurs beschrijven aan de hand van de vier pastorieën die hij tussen 1924 en 1936 ontwierp welke invloed de Amsterdamse Schoolstijl op zijn werk heeft gehad. Die was er wel, maar vooral Dudok en de Amerikaanse architect Frank Lloyd Wright met zijn flinke dakoverstekken blijken van invloed op zijn werk geweest. Sommige huizen doen ook

Voor wie zijn werk in het echt wil bewonderen zit er achter in het boek een overzicht van zijn oeuvre, en bovendien een afzonderlijke lijst met de vindplaatsen van zijn meer bezienswaardige werken. Die kan heel goed worden gebruikt als gids bij een ontdekkingstocht over het Groninger platteland. Aan het hele boek merk je dat de auteurs met plezier hun uiterste best hebben gedaan om alles wat er maar te weten viel over Zevenberg boven tafel te krijgen.

Bezoek aan Bergen op Zoom (Ontmoetingskerk van Boeyinga en de Suikerfabriek) op 8 september 2018. Foto's Eef de Hilster (meer foto's op vvnk.nl).

Amsterdam – Restauratie Museum Het Schip voltooid

De afgelopen jaren heeft het monumentale woongebouw Het Schip een intensieve restauratie en renovatie ondergaan. Een noodzakelijke ingreep om het gebouw in de toekomst optimaal te kunnen blijven gebruiken en een hele mooie kans om het gebouw weer in zijn oorspronkelijke glorie te herstellen. In samenwerking met de Getty Foundation heeft het museum een boek uitgegeven: *A Work of Art in brick* (Engelse uitgave: *A Work of Art in brick*) Hierin wordt het restauratieproces inzichtelijk gemaakt. Het boek bevat veel nieuwe informatie over de oorspronkelijke bedoelingen van architect Michel de Klerk. Het is geschreven door deskundigen, waaronder de onderzoekers,

de architect, de projectleider en medewerkers van het museum. Het boek is te koop in de boekhandel. Prijs €45.

Amsterdam – Dagelijkse bustochten 'Amsterdamse School door de ogen van Gaudi'

Gedurende de periode 2 oktober 2018 t/m 31 maart 2019 organiseert Museum Het Schip dagelijks een bustocht langs monumenten van de Amsterdamse School. De bus vertrekt om 13.15 uur bij Het Schip. De tocht gaat via Plan West naar Plan Zuid langs vele hoogtepunten van de Amsterdamse School onder leiding van een deskundige gids. Van 14.15 -15 uur maakt u een wandeling langs het Dageraadcomplex (zie tentoonstellingsagenda). Een kopje koffie/thee in het Bezoekerscentrum is inbegrepen. De bustocht eindigt om 15.45 uur bij Museum Het Schip dat tot 17.00 uur geopend is. Er is dan nog ruim de tijd om daar van de Amsterdamse School tentoonstelling en de expositie over Gaudi te genieten. Kosten: regulier € 42,50, Museumkaart / Amsterdam pas € 30,00. Reserveren verplicht. Zie voor meer informatie:

www.hetschip.nl/activiteiten/excursies/1291-bustocht-langs-de-bouwen-sierkunst-van-de-amsterdamse-school

Drachten – Van Doesburg-Rinsemahuis gaat open voor publiek

Op 30 juni 2018 vond de officiële opening van het Van Doesburg-Rinsemahuis in Drachten plaats. Al vanaf 2013 is de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed – met (kleur)onderzoekers Luc Megens en Mariël Polman – betrokken bij de restauratie / reconstructie van dit pand. De samenwerking met het Museum Drachten is nu afgerond. Vanaf het najaar zullen er

Van Doesburg-Rinsemahuis:
(boven) gerestaureerde achterkamer en (onder) achterzijde.

Foto's Mariël Polman.

rondleidingen door dit prachtige huis worden gegeven. Houd hiervoor de website van Museum Dr8888 in de gaten.

In Drachten was Van Doesburg bevriend met de broers Thijs en Evert Rinsema, en in september 1920 maakte hij kennis met de

Drachtster architect C.R. de Boer. Op dat moment werkte de gemeentearchitect aan een complex middenstandswoningen. De Boer vroeg Van Doesburg om kleuradviezen voor interieur en exterieur van de woningen. Voor Van Doesburg was dit de eerste grote architectuuropdracht waarin hij zijn nieuwe ideeën over de integratie van beeldende kunst en architectuur kon realiseren. Een groot deel van zijn ontwerptekeningen maakt thans deel uit van de collectie van Museum Dr8888. Hij adviseerde de gevels wit te pleisteren en het houtwerk te voorzien van 'pittige' kleuren: rood, geel en blauw. De woningen deden in Drachten zoveel stof opwaaien, dat ze al in 1922 werden overgeschilderd. De scheldnaam 'papegaaienuurt' bleef in gebruik. Zesenzestig jaar later is het huis weer geschilderd volgens het originele ontwerp van Van Doesburg.

Den Haag - Jubileumsymposium Nederlandse Vereniging van Vrienden van Ceramiek en Glas

De Nederlandse Vereniging van Vrienden van Ceramiek en Glas (NVVCG) bestaat 65 jaar. Ter gelegenheid van dit heugelijk feit organiseren het bestuur en de redactie van het tijdschrift een jubileumsymposium met als thema *'Begeren en beheren, de levensloop van een object'*. Het symposium wordt gehouden op vrijdag 19 oktober in het Gemeentemuseum in Den Haag, van 10.00-16.00 uur. U bent van harte welkom.

Op het jubileumsymposium zullen verschillende onderdelen van het leven van een object in een verzameling naar voren komen. Zo zal Adri van der Meulen ons vertellen over verzamelen in de 17e eeuw, restaurator Anniëk Manshanden over de geschiedenis van de keramiekrestauratie en Ronald van Egmond hoe het verzamelingen

vergaat na het overlijden van de verzamelaar. Maar ook komen speciale objecten aan bod. Zo vertelt conservator Eline van den Berg het verhaal van een bijzonder Ru-schaaltje en openbaart Kitty Laméris de geheimen van een zeer bijzonder glas. Conservator Suzanne Lambooy neemt ons voor de lunch via beelden mee naar de tentoonstelling over Islamitische kunst, die u vervolgens tijdens de lunch kunt gaan bezoeken.

De kosten voor deze dag bedragen € 35,00, incl. lunch, borrel en entree tot het museum. Studenten betalen € 17,50. Dit bedrag kunt u overmaken op **NL64 INGB 0000 4489 48** ten name van Nederlandse Vereniging van Vrienden van Ceramiek en Glas te Leiden, onder vermelding van uw naam en 'Symposium 2018'. Opgeven kan via excursies@vormenuitvuur.nl of www.vormenuitvuur.nl. Na ontvangst van uw betaling ontvangt u een uitgebreide bevestiging met alle benodigde informatie voor deze dag.

Rotterdam – Jubileum Chabot Museum

Op 25 november 2018 viert het Chabot Museum zijn 25 jarig jubileum met een feestelijk programma, met onder andere een concert van *Sinfonia Rotterdam*. Ook opent dan de tentoonstelling 'Chabot van

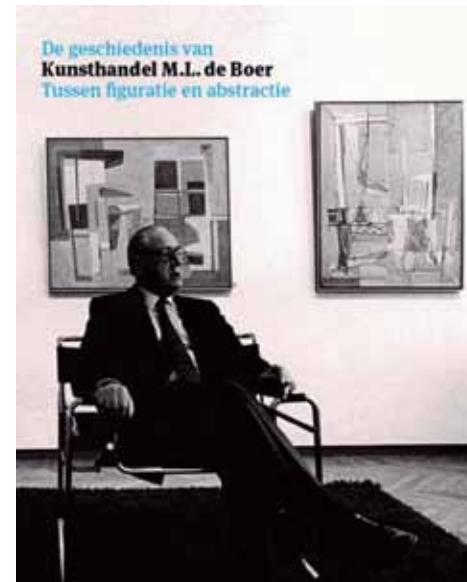

Rotterdam', met hoogtepunten uit de eigen collectie. Om het museum geheel in orde te maken voor de jubileumviering is het van 1 oktober tot 25 november gesloten.

Nieuwe uitgaven

Peter Jordens (red.), *De Ploeg in de jaren twintig*, Zwolle (WBooks) 2018, 200 pgs., ISBN 97862582903, € 24,95.

Bijdragen van acht auteurs over de van optimisme doortrokken bloeitijd van de Groninger kunstkring 'De Ploeg', niet alleen op het gebied van de schilderkunst maar ook wat betreft muziek, architectuur, literatuur en theater.

Caroline Roodenburg-Schadd, *De geschiedenis van kunsthandel M.L. de Boer. Tussen figuratie en abstractie*, Zwolle (Waanders & De Kunst) 2018, 288 pgs., ISBN 9789462621787, € 29,95.

Kunsthandel De Boer was van 1945 tot 2006 actief op de Keizersgracht, en functioneerde als kunsthandel én galerie. De Boer verbond de handel in de kunst uit de 19de en vroeg 20ste eeuw met het exposeren en verkopen van werk van eigentijdse kunstenaars. Ter gelegenheid van het verschijnen van dit boek was de afgelopen zomer in het Rijksmuseum de tentoonstelling 'Eyeopener. De geschiedenis van kunsthandel M.L. de Boer (1945-2006)' ingericht.

Vormen uit Vuur No. 236 (2018/1)

Dit nummer van het tijdschrift van de Nederlandse Vereniging van Vrienden van Ceramiek en Glas bevat onder andere drie artikelen die verband houden met onlangs

door de VVVK bezochte tentoonstellingen:

- Willem Heijbroek, 'Gloeiende Glazuren. Chris Lanooy 1881-1948, leerlingen en navolgers' (pg. 2 t/m 11);
- David de Haan en Suzanne Klüver, 'Veelzijdigheid, innovatie en experiment. Delftse keramiek uit de art nouveau en nieuwe zakelijkheid 1880-1940'(pg. 24 t/m 31)'
- Jan de Bruijn, 'Art Nouveau in Nederland. Gemeentemuseum Den Haag' (pg. 32 t/m 35).

Nummers van Vormen uit Vuur zijn te bestellen via de site www.vormenuitvuur.nl.

Bezoek aan Tholen (St. Annaland / Streekmuseum De Meestof) op 8 september 2018. Foto's Eef de Hilster.

TENTOONSTELLINGAGENDA per 1 oktober 2018

**Amsterdam - Museum Het Rembrandthuis 020-5200400 / www.rembrandthuis.nl
Rembrandt in Parijs. Manet, Méryon, Degas en de herontdekking van de etskunst (1830-1890); t/m 6 januari 2019.**

Rembrandt was in de negentiende eeuw een icoon voor een groot aantal Franse avant-garde kunstenaars en (post) impressionisten. Grote namen als Édouard Manet, Edgar Degas, Odilon Redon en Theodore Rousseau namen Rembrandt en zijn werk als voorbeeld. Voor hen was hij een anti-academische cultfiguur, een kunstenaar die zich niets aantrok van academische regels en de wereld om zich heen heel direct wist te vatten. Veel

Edgar Degas, Vrouw die zich afdroogt na haar bad en kleding aangereikt krijgt, 1891-'92, litho, Rijksmuseum, Amsterdam.

Franse kunstenaars besloten ook – net als Rembrandt – te gaan etsen. Dit leidde tot een heropleving van deze kunstvorm.

De School van Barbizon bestudeerde met name zijn etsen en vond inspiratie in Rembrandts licht-donkercontrasten, het creëren van meerdere staten van een ets en zijn experimenten met verschillende papiersoorten. Deze heropleving van de etskunst ontwikkelde zich verder in Parijs, waar Rembrandts invloed voelbaar is in de werken van vele kunstenaars, van Charles Méryon tot Odilon Redon. Behalve Rembrandts techniek en de licht-donkercontrasten die hij wist te bereiken, was ook zijn onderwerpskeuze uit het niet-geïdealiseerde, gewone leven voor hen van belang.

**Amsterdam - Museum Het Schip 020-4182885 / www.hetschip.nl
Gaudí en de Amsterdamse School; t/m 31 maart 2019.**

Vanaf 2 oktober staat Museum Het Schip een half jaar in het teken van de organische bouw- en sierkunst van de Spaanse architect Antonio Gaudí (1852-1926). Zijn liefde voor het ambacht, zijn inspiratie uit de natuur en toepassing van geometrische constructies komen overeen met de kenmerken van de Amsterdamse School. Met hun bouwwerken doorbraken zowel de Catalaan Gaudí als de Nederlandse architecten van de Amsterdamse School tradities en waren ze actief in een roerige tijd waarin industrie en vakbewegingen opkwamen. Ze brachten schoonheid terug in verloederde steden.

In samenwerking met Aurea Cultura i Art uit Barcelona brengt Het Schip bijzondere Spaanse objecten naar Amsterdam. Niet alleen maquettes van beroemde gebouwen zoals Casa Batlló en de Sagrada Família, maar ook de interieurs die Gaudí erbij ontwierp. Zo zijn op de tentoonstelling de

Antonio Gaudí, katoenblekerij van Mataró, 1878-1883.

originele houten deuren en ergonomische deurkrukken van Casa Batlló te zien, de kleurrijke mozaïeken uit Park Güell en de geometrische vloertegels van La Pedrera. De vele en veelzijdige creaties van Gaudí zijn in Het Schip te bewonderen als een totaal kunstwerk. De natuur neemt daarbij een belangrijke plek in. Gaudí liet zich inspireren door alles wat om hem heen groeide en bloeide. Zo is op de tentoonstelling een ijzeren palmblad te zien, onderdeel van het hek, en met bloemen beschilderde tegels van Casa Vicens. Ook de technische kant van zijn ontwerpen komt aan bod, zoals het hangmodel waarop Gaudí de schuine zuilen van de Sagrada Família baseerde.

De tentoonstelling belicht ook Gaudí's sociale idealen. Zijn eerste gerealiseerde ontwerp, in opdracht van een arbeiderscoöperatie uit Mataró, bestond uit een katoenbleekhal, arbeiderswoningen en een casino. Op de tentoonstelling is ook het boegbeeld van deze arbeiderscoöperatie, een bronzen bij, te zien. Gaudí werd beroemd door de stadspaleizen die hij ontwierp

voor de rijke middenklasse van Barcelona, maar de ontwerpen voor Mataró zijn een verrassende ontdekking die hem dichterbij de socialistische idealen van de architecten van de Amsterdamse School brengt.

Amsterdam - Museum Het Schip: Bezoekerscentrum De Dageraad
Burgemeester Tellegenstraat 128, tel. 020-6868595; open op donderdag, vrijdag, zaterdag en zondag 11-17 uur.

100 Jaar De Dageraad; 5 sept. 2018 – [onbekend]

Nauw met de bouwstijl van de Amsterdamse School verbonden is de geschiedenis van de Amsterdamse woningbouwverenigingen. Zij gaven opdrachten voor de aanleg van de grootschalige woonwijken die zo beeldbepalend zijn geworden voor Amsterdam, en de stijl haar naam hebben gegeven.

Woningbouwcomplex 'De Dageraad' is 100 jaar geleden ontworpen. De uitgehakte letters 'juli 1918' op het gebouw herinneren hier nog steeds aan. Het is dan ook een goed moment om aandacht te schenken aan de met dit gebouw verbonden sociale geschiedenis, de architecten en de kunstenaars van de Amsterdamse School. 'De Dageraad' vormde een belangrijk onderdeel van de Nederlandse arbeidersbeweging en de Sociaal Democratische Arbeiders Partij (SDAP). Wat in 1901 begon als een

Gevelsteen in de voorgevel van De Dageraad.

verbruikerscoöperatie waar arbeiders hun levensmiddelen kochten, groeide uit tot een woningbouwvereniging. In april 1921 startte de bouw van dit woningbouwcomplex als onderdeel van Plan Zuid van architect Berlage. De architecten Piet Kramer (1881-1961) en Michel de Klerk (1884-1923) - grote namen in de Amsterdamse School beweging - ontwierpen een monumentaal gebouw met organische vormen en rijke details. In de tentoonstelling wordt met historische objecten, foto's en literatuur stil gestaan bij de oprichters van 'De Dageraad', zoals wethouder Floor Wibaut en de dichter Herman Gorter. Ook is er aandacht voor de architectuur en de vele kunstwerken, zoals die van John Rädecker, Jan Heijens en Chris van der Hoef. Natuurlijk komt ook de politieke achtergrond van 'De Dageraad' aan bod.

Ter gelegenheid van dit jubileum wordt het boek *De Dageraad* gepubliceerd, geschreven door Alice Roegholt en Ton Heijdra, in samenwerking met Alphonsine Rädecker, en vormgegeven door Bas de Graaf en Wil van Sambeek. Met veel unieke foto's wordt een beeld geschetst van zowel de wereldberoemde architectuur als de arbeidersbeweging die dit arbeiderspaleis mogelijk hebben gemaakt. Het boek telt 210 bladzijden en heeft zowel een Nederlandse als Engelse uitgave. Het is te verkrijgen in de boekhandel, én natuurlijk bij Museum Het Schip en Bezoekerscentrum 'De Dageraad'. Prijs: € 19,50 (ISBN/EAN De Dageraad: 978-90-814397-8-7 / ISBN/EAN The Dageraad: 978-90-814397-9-4)

Amsterdam - Van Gogh Museum
020-5705200 / www.vangoghmuseum.nl
Gauguin & Laval op Martinique;
t/m 13 januari 2019.

Het Van Goghmuseum heeft al

Charles Laval, *Landschap op Martinique*, 1887-'88.

meermalen aandacht besteed aan Paul Gauguin (1848-1903), de kunstenaar met wie Vincent van Gogh een korte, rampzalige aflopende, tijd in Arles heeft samengewerkt en –gewoond. Van Gogh had het ideaal om bij deze samenwerking nog meer kunstenaars te betrekken, om gezamenlijk een 'Atelier van het Zuiden' te vormen. Dit moest een plek zijn waar binnen een eenvoudige, 'onbedorven' plattelandsamenleving, ver weg van het decadente leven in Parijs, zuivere kunst gemaakt zou worden. Ook Charles Laval (1861-1894) was in deze plannen betrokken maar hij is nooit in Arles geweest.

Gauguin en Laval waren al langer bevriend; in de zomer van 1886 hadden zij elkaar ontmoet in het Bretonse Pont-Aven, dat ook gold als zo'n nog niet door de moderne beschaving bedorven plaats. In 1887 verbleven beide kunstenaars enkele maanden op het Caraïbische eiland Martinique, dat zij eveneens zagen als een primitief, tropisch paradijs. In de korte tijd die ze op het exotische eiland verbleven maakten ze een reeks bijzonder mooie kunstwerken met dat tropisch paradijs als onderwerp, met gedurfde composities in warme tinten. De reis zou bepalend zijn voor hun verdere artistieke ontwikkeling.

De broers Theo en Vincent van Gogh waren enthousiast over deze werken uit

Martinique; ze kochten twee schilderijen en een pastel, die in de collectie van het Van Gogh Museum terecht zijn gekomen. Op deze tentoonstelling zijn ze te zien, naast andere op Martinique vervaardigde werken.

Bij de tentoonstelling verschijnt het boek *Gauguin en Laval op Martinique*, door Maite van Dijk en Joost van der Hoeven (Amsterdam (van Gogh Museum)/ Bussum (Toth), 176 pg., ISBN 978 89 6868 763 7; € 29.90. Ook in Engelse uitgave).

Den Haag - Gemeentemuseum Den Haag
070-3381111 / www.gemeentemuseum.nl
Aan Zee; t/m 18 november 2018.

Aan het begin van de vorige eeuw was het eiland Walcheren voor kunstenaars een geliefde plaats om de zomer door te brengen, met als artistiek centrum de badplaats Domburg. In deze tentoonstelling staat het verblijf daar centraal van Piet Mondriaan (1872-1944), Jan Toorop (1858-1928), Jacoba van Heemskerck (1876-1923) en Ferdinand Hart Nibbrig (1866-1915). Hoewel ze elk op een ander punt in hun ontwikkeling staan, hebben Mondriaan, Toorop, Van Heemskerck en Hart Nibbrig tussen 1908 en 1915, de tijd

Jan Toorop, Zee en duin bij Zoutelande, 1907, Gemeentemuseum Den Haag.

Piet Mondriaan, Zeegezicht, 1909, Gemeentemuseum Den Haag.

dat ze veelvuldig naar Zeeland trekken, een levendig contact met elkaar. Ze doen alle vier inspiratie op in de mooie omgeving en wisselen ervaringen uit. De schilders houden zich in eerste instantie bezig met schilder kunstige problemen van licht en kleur. Hun luministische stijl vullen ze elk op eigen wijze in en de resultaten spreken tot de verbeelding; aan de Zeeuwse kust schilderen ze kleurrijke, fonkelende werken met schitterende lichteffecten. Meer dan zestig werken van deze kunstenaars met thema's als duin en zee, de vuurtoren, de bevolking in Zeeuwse dracht, laten zien hoe inspirerend het Zeeuwse kustlandschap voor hen is geweest. Voor Mondriaan betekende deze periode een beslissende wending naar abstractie. Bij deze tentoonstelling is een Museummagazine verschenen (€ 7.50).

Den Haag - Panorama Mesdag
070-3106665 / www.panorama-mesdag.com
Storm; 18 november 2018 t/m 3 maart 2019.

Een tentoonstelling over de storm in de negentiende-eeuwse Nederlandse schilderkunst, met als eindpunt de verwoestende storm die op de avond van 22 december 1894 over Scheveningen raasde. De vissers hadden net vanwege de

H.W. Mesdag, Scheveningen na de storm, 1894-'96.

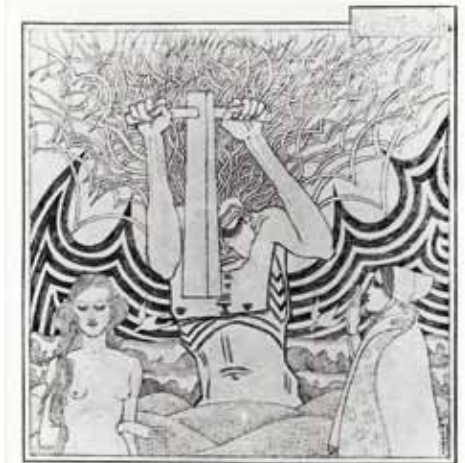
winterstop hun bomschuiten het strand opgesleept. Veel levens zijn hierdoor gespaard gebleven, maar het grootste gedeelte van hun schepen, waarmee de vissersbevolking in zijn levensonderhoud voorzorg, raakte die nacht verwoest.

Deze desastreuze storm zou het aanzien van de kustplaats voorgoed veranderen. Zo werd de beroemde boulevard gebouwd, waardoor de bomschuiten niet langer het strand op konden worden gesleept. Het betekende het einde van de traditionele visserij met de platte bomschuit en luidde de bouw van een haven in. Ook voor de kunstwereld waren de gevolgen ingrijpend: Scheveningen was niet langer het pittoreske vissersdorp bij uitstek en vele kunstenaars trokken hierop naar Katwijk. Als enige van de Haagse Schoolschilders heeft Mesdag de ravage van deze storm verbeeld. De dramatiek van de kapotte bomschuiten staat haaks op de vertrouwde vredigheid van de Haagse Schoolschilderijen.

Het Scheveningen van vóór de storm is op indrukwekkende wijze in het panorama afgebeeld. De storm van 1894 raakte Mesdag

persoonlijk, omdat hij beseftte dat zijn geliefde Scheveningen nooit meer hetzelfde zou zijn. Jarenlang had hij daar de zee, het strand en het traditionele vissersleven geschilderd. Het opkomende toerisme negeerde hij liever. Scheveningen was de plek waar Mesdag zijn kenmerkende schilderkunst ontwikkelde, de plek waar hij jarenlang met plezier had gewerkt, tot deze storm.

Jan Toorop, bijdrage aan de steunuitgave voor slachtoffers van de storm: Constantinopel-Scheveningen. Uitgegeven ten voordeele der slachtoffers van de aardbeving te Constantinopel en den storm te Scheveningen, Amsterdam 1895.

Den Haag - De Mesdag Collectie (v/h Museum Mesdag)
070-3621434 / www.demesdagcollectie.nl
Focuspresentatie Door de ogen van Van Gogh, 2018.

In 1882 bezocht Vincent van Gogh een tentoonstelling met een groot aantal Franse schilderijen uit de verzameling van Hendrik Willem Mesdag. In zijn brieven beschreef hij vol bewondering wat hij daar zag. Franse voorgangers als Charles-François Daubigny en Théodore Rousseau

Jules Dupré, Herfst, 1865.

beschouwde hij als grote voorbeelden. In deze kleine focuspresentatie worden zijn schilderijen bijeengebracht waar Van Gogh destijds van onder de indruk was. Hierdoor wordt duidelijk dat Mesdag en Van Gogh veel gemeen hadden in hun waardering voor kunst.

Gorssel - Museum More
0575-760300 / www.museummore.nl
Johan Polet/ Beeldhouwer;
t/m 6 januari 2019.

Johan Polet (1894-1971) werd in de periode 1920-1935 vaak in een adem genoemd met John Rädecker en Hildo Krop, destijds de belangrijkste beeldhouwers van ons land. Polets figuren uit de jaren twintig behoren tot de zeldzame goede voorbeelden van expressionistische sculptuur in Nederland. Later kreeg Polet belangrijke openbare opdrachten, zoals het Domela Nieuwenhuis-monument

Johan Polet, Monument voor Ferdinand Domela Nieuwenhuis, 1931, Nassauplein, Amsterdam.

(1931): Domela Nieuwenhuis - met gebalde vuist op een sokkel - rijst hoog op boven de verkeersdrukte op het Amsterdamse Nassauplein. Polets latere politieke voorkeuren kwamen echter niet erg overeen met dit onderwerp: tijdens de Tweede Wereldoorlog sloot hij zich aan bij de Kultuurkamer en overwoog zelfs emigratie naar Duitsland. Dit wierp een smet op zijn reputatie, maar nog altijd kan hij gezien worden als een pionier met een enorme invloed op de beeldhouwkunst van het Interbellum.

Haarlem - Frans Hals Museum
023-5115775 / www.franshalsmuseum.nl
Frans Hals en de Modernen; 13 oktober 2018 t/m 24 februari 2019.

De Hollandse schilderkunst van de zeventiende eeuw heeft duidelijk invloed

Frans Hals, Vissersjongen, 1632-'33, Antwerpen, Kon. Museum voor Schone Kunsten.

gehad op ontwikkelingen in de negentiende-eeuwse schilderkunst, vooral wat betreft de landschapsschilderkunst maar ook in het figuurstuk. Zoals te zien in Museum Het Rembrandthuis (zie hierboven) was Rembrandt een groot voorbeeld, maar hij was niet de enige. Met name de losse toets en de vlotte schilderijstijl van Frans Hals (1582-1666) werden door avantgardistische kunstenaars als Eduard Manet (1832-1883), Max Liebermann (1847-1935) en Vincent van Gogh (1853-1890) bewonderd en gezien als 'impressionistisch'.

De tentoonstelling toont de enorme impact van Frans Hals op deze en andere moderne schilders. Schilderijen van de beroemde zeventiende-eeuwse portretschilder worden gepresenteerd naast reacties op zijn werk uit andere hoogtijdagen van de schilderkunst. Door werken van Frans Hals te zien in relatie tot het virtuoze werk van de kunstenaars die hij

Eduard Manet, Jongen met waterkruik, 1862, Chicago, Art Institute.

inspireerde, wordt inzichtelijk hoe modern Frans Hals was in hun ogen.

Laren - Singer Museum
035-5393939 / www.singerlaren.nl
De laatste impressionisten;
t/m 2 december 2018.

De expositie is gewijd aan de kunstenaarsvereniging Société Nouvelle de Peintres et de Sculpteurs (1900-1915) en daarmee aan de beroemdste en meest karakteristieke schilders van het postimpressionisme. Elk voorjaar exposeerde de groep in de vermaarde grote zaal van de Parijse galerie Georges Petit, onder voorzitterschap van de schrijver Gabriel Mourey (1865-1943) en later van de beeldhouwer Auguste Rodin. De schilders werden unaniem geprezen door pers en publiek. Deelnemende kunstenaars waren onder andere Henri Le Sidaner (1862-1939), de Belg Emile Claus (1849-1924),

René-Xavier Prinet, *Le Parachute sur la plage de Cabourg, part.coll.*

Gaston La Touche (1854-1913), Henri Martin (1860-1943) en de Scandinavische schilder Frits Thaulow (1847-1906). Voortgekomen uit het symbolisme deelden zij een romantische visie, die zich uitte in een getrouwe weergave van mens, dier en natuur, intieme huiselijke taferelen, maar met een suggestie van iets diepers, een tragedie of mysterie. Daarom heten ze 'intimisten'. Het intimisme was de laatste grote Franse kunststroming die zich vol liefde aan de natuur wijdde. Daarom werden de intimisten door tijdgenoten beschouwd als de laatste vertegenwoordigers van het impressionisme.

Roermond - Cuypershuis
0475-359 102 /

www.cuypershuisroermond.nl

Reisfoto's van Cuypers / regiofoto's van Gori; 24 november 2018 t/m 5 mei 2019.

Tijdens zijn lange werkzame leven is architect-ontwerper Pierre Cuypers vaak op reis geweest, niet alleen in Nederland ook naar het buitenland. Onophoudelijk schetste hij tijdens die reizen uiteenlopende gebouwen, beelden, meubels, planten, dieren en motieven uit de natuur die hij interessant vond. Ook maakte hij gebruik van nieuwe technologische ontwikkelingen als foto-

grafie om zijn indrukken vast te leggen. Zo schafte hij tijdens zijn reizen foto's aan van de plaatsen die hij bezocht. Over de 'toeristische plekken' in Europa ten tijde van de 19de eeuw is vooral tekstuele informatie bekend. Visuele informatie – in de vorm van foto's – ontbreekt vaak in archieven.

In samenwerking met Het Nieuwe Instituut in Rotterdam, waar Cuypers' fotoarchief bewaard wordt, wordt er een selectie uit dit archief geëxposeerd. Naast dit historische archief - dat architect Pierre Cuypers verzamelde tijdens zijn vele reizen – hangt het hedendaagse

Persfoto uit het Cuypersarchief, 1890, Rotterdam, Het Nieuwe Instituut.

werk van persfotograaf Franco Gori. In de fotografie van Cuypers en Gori zijn er duidelijke verschillen qua tijdsbeeld en betrokkenheid. In Cuypers' tijd waren foto's schaars, in de huidige tijd waarin Gori werkt is beeldmateriaal juist volop aanwezig. Cuypers kocht de foto's, Gori maakt de foto's. Cuypers zocht het ver van huis, Gori zoekt het dicht bij huis.

Rotterdam - Chabot Museum
010-4363713 / www.chabotmuseum.nl

Verwacht: Chabot van Rotterdam. Zie bij Korte mededelingen.

Woerden - Stadsmuseum Woerden
0348-431008 /

www.stadsmuseumwoerden.nl

Gestel & Gestel, schilders en drukkers; t/m 13 januari 2019.

Het Stadsmuseum Woerden belicht deze zomer een minder bekende kant van de kunstenaar Leo Gestel (1881-1941): zijn relatie met de artistieke Brabantse tak van de familie en zijn commerciële werk voor drukkerij Gestel en Zn. in Eindhoven. Gestel, geboren en getogen in Woerden, was één van de belangrijkste Nederlandse modernisten.

De expositie geeft een overzicht van affiches en ander commercieel werk van Leo Gestel voor Philips, maar ook ontwerpen voor sigarettenreclames en de Jaarbeurs in Utrecht. Daarnaast is er vrij werk te zien van hem en zijn oom Dimmen dat ontstond op het Brabantse platteland.

Twee broers van Leo's vader, Dirk en Dimmen, runden in Eindhoven de drukkerij Gestel en Zn. Leo kwam hier van kleins af aan over de vloer en logeerde in de zomervakanties vaak bij oom Dirk. Met Dimmen kreeg Leo later een goede band

en hij beschouwde hem als een groot voorbeeld. Zijn oom had gestudeerd aan de Rijksakademie in Amsterdam en daarna een opleiding tot tekenonderwijzer gevolgd. In zijn vrije tijd schilderde hij veel, waarbij typische plattelandsonderwerpen zijn voorkeur hadden. In de tentoonstelling zijn van hem o.a. een boer met paard en ploeg, korenschoven op een akker en een boerin met haar verstelwerk te zien. Binnen de drukkerij was Dirk verantwoordelijk voor de zakelijke kant en richtte Dimmen zich op de artistieke aspecten van het bedrijf. De broers specialiseerden zich in het drukken van sigarenbandjes, maar maakten ook verpakkingen voor sigaretten en chocolade, affiches, folders en boekenleggers.

Naast Leo Gestel kwamen er ook andere kunstenaars in de drukkerij. Zo kocht Vincent van Gogh, die bevriend was met Dimmen, er vanaf 1884 zijn zwarte drukinkt. Een jaar later maakte hij er een litho gebaseerd op het nu wereldberoemde schilderij *De Aardappeleters*. Een replica van de litho is te zien in de expositie.

Affiche tentoonstelling.

Tentoonstellingen uitgebreid beschreven in eerder verschenen uitgaven van *Rond 1900*

Amersfoort - Mondriaanhuis
033-4600170 / www.mondriaanhuis.nl
Puur natuur; t/m 28 oktober 2018.

Assen - Drents Museum
0592-377773 / www.drentsmuseum.nl
Julie de Gaag. Uit fijn hout gesneden, t/m 31 december 2018.

Den Haag - Gemeentemuseum Den Haag
070-3381111 / www.gemeentemuseum.nl
Art Nouveau in Nederland; t/m 28 oktober 2018.
De VVNK heeft op 20 juli j.l. een bezoek gebracht aan deze tentoonstelling

Den Haag - Louis Couperusmuseum
070-3640653 / www.louiscouperusmuseum.nl
**'Een sneller schrik van schoonheid...'
Louis Couperus en de beeldhouwkunst;
t/m 14 oktober 2018.**

Gouda - Museum Gouda
0182-331000 / www.museumgouda.nl
Van Gauguin tot Toorop. Groninger Museum te gast; t/m 6 januari 2019.

Groningen - Groninger Museum
050-3666555 / www.groningermuseum.nl
Avant-garde in Groningen. De Ploeg 1918-1928; t/m 4 november 2018.

Groningen - Groninger Museum
050-3666555 / www.groningermuseum.nl
Van Courbet tot Israëls, Museum Gouda te gast. De collectie Arntzenius; t/m 6 januari 2019.

Katwijk - Katwijk's Museum
071-4013047 / www.katwijksmuseum.nl
Hans von Bartels; t/m 10 november 2018.

Leerdam - Nationaal Glasmuseum
0345-612714 / www.nationaalglasmuseum.nl
**Art Deco Glas, belofte voor het moderne;
t/m 28 oktober 2018.**

Leeuwarden - Fries Museum
0518-2555500 / www.friesmuseum.nl
Escher op reis; t/m 28 oktober 2018.

Nieuw-Buinen - Keramisch Museum Goedewaagen
0599-616090 / www.keramischmuseumgoedewaagen.nl
**De hutkoffer - een unieke keramiekvondst,
proeven uit het atelier van Bert Nienhuis,
1873-1960; t/m 14 oktober 2018.**

Rotterdam - Museum Boijmans Van Beuningen
010-4419475 / www.boijmans.nl
**Collectie Krekel. Zilver uit de periode
1880 - 1940; t/m 30 december 2018.**

Sint-Annaland - Streekmuseum De Meestooft
0166-652901/06-22826192 / www.demeestooft.nl
Gloeiende glazuren. Chris Lanooy (1881-1948) en navolgers; t/m 1 november 2018.
De VVNK heeft op 9 september j.l. een excursie georganiseerd naar deze tentoonstelling.